

Marko Zajc

V eni sapi ena knjiga

Pisalo se je leto 1989. V lokalni diskoteki je odmevalo, da nas je samo milijon. »Kmetijsko-predelevalni kombinat« Agropop je zažigal po dolgem in počez. Vsi so prepevali, vsi so se drli. Napetost se je stopnjevala do vrelišča, ko se je oglasil večno lačni štajerski Franz s svojo verzijo Zdravljice: »Bog našo nam deželo, Bog živi ves slovenski svet!«¹ Ponos in občutek slovenstva. Božanski D. J. je hotel obdržati čustva na višini, zato je bil izbor naslednje pesmi popolnoma naraven. Iz hreščecih zvočnikov je zapelo: »U njenu sobu udjem tiho, tiho baš na prstima, bojim se da ne zalupim glasno vratima, zaspala je zadnja ruža hrvatska...«² In vsi so se drli. Vsi so peli. Motivacijske pesmi dveh prebujenih nacionalizmov. Ena za drugo. Pa vendar se ni nihče spraševal o slovensko-hrvaških odnosih. Bil je pač »žur«. Bi bilo to danes mogoče?

Tovrstne zgodbice, ki jih je najstniški spomin skrbno ohranil, pa imajo močnejšo zaslombo v zamotanem spletu slovenske zgodovine, kot bi si razmišljujoči človek, ki se s slovensko-hrvaškimi odnosi ne ukvarja, lahko predstavljal. To je med vrsticami razvidno tudi iz najnovejše knjige Andreja Rahtena z naslovom *Zavezništva in delitve, Razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848–1918*.³ Hrvaški zgodovinar Stjepan Matković (obenem tudi pisec spremne besede) in slovenski raziskovalec izseljenstva Marjan Drnovšek sta v »predrecenziji« oz. »predoceni« (ali kako se že tovrstna zvrst imenuje), ki je izšla v reviji *Ampak* dobrega pol leta pred dejanskim izidom knjige, napisala nekaj pohvalnih besed in poleg velikega pomena za zgodovinsko stroko poudarila tudi uporabnost knjige za bralca, ki sicer ni profesionalni zgodovinar, ga pa vprašanje preteklosti

slovensko-hrvaških odnosov dovolj muči, da se za grize v monografijo o tej problematiki.⁴ S tem bi se v veliki meri strinjal. Rahtenovo pero teče gladko in preprosto, citati iz časopisov, protokolov in spominske literature pa pričarajo »Gefühl« nekih časov, v katerih so živeli ljudje, katerih dela in ideje, čeprav so njihova telesa že zdavnaj pojedli črvi, še vedno živijo med nami. Knjiga je prav tako napisana v hladnem, a spravljenem tonu, kar je v obdobju, ko v slovensko-hrvaških odnosih govorijo predvsem strasti in pesti, še toliko bolj pohvalno. Avtor je očitno začutil, da odnosi med dvema narodoma za časa habsburške monarhije krvavo potrebujejo novo znanstveno monografijo in je zato pohitel ter zapolnil vrzel, ki je v historiografiji zevala že vsaj od izdaje Koruničeve knjige leta 1986.⁵ Slovensko zgodovino pisje pa ni premoglo niti tega.

Knjiga v grobem razpada na dva dela. Najprej se bom dotaknil zadnjega, najboljšežnejšega sklopa, ki obsega čas po letu 1890. Avtor nas samozavestno popelje od »Dobe napitnic« ob koncu Taffeejeve ere; se dotakne odnosa slovenskih liberalcev do pravaške dogme »alpskega hrvaštva« in se poglobi v kontroverzno navezavo slovenskih katoliških narodnjakov na hrvaško pravo; nas pouči o jugoslovanskem vprašanju v avstro-ogrski visoki politiki; poudari zavezništvo s Hrvati v Istri in sodelovanje v cislajtanskem državnem zboru; obrne pozornost na trialistične koncepte, s katerimi se je ukvarjal tudi belvederski krog; opiše konkretno sodelovanje in zavezništvo med slovensko katoliško opcijo in pravaši, ki se je manifestiralo s »hrvatsko-slovenskim saborom« v Ljubljani 1912, vplivom slovenskih krščanskosocialnih voditeljev na hrvaško katoliško gibanje ter slovensko-hrvaškim katoliškim shodom (prav tako v Ljubljani 1913); pojasni razkrajanje trialističnega zavezništva in polemično išče vijugasto pot do majniške deklaracije med vihro prve svetovne vojne; poskuša razumeti slovensko-hrvaške odnose v obdobju, ko je stara monarhija razpadala, nova država pa je šele nastajala; in končno položi pred bralca epilog, v katerem sledi Šušteršiču v emigracijo ter prikaže razloge za poslabšanje odnosov med slovenskimi in hrvaškim politiki za časa prve jugo-

1 Lačni Franz – Zdravljica, album Sirene tulijo, založba ZOM Helidon, Maribor 1988.

2 Prljavo kazalište – Mojaj majci, album Zaustavite zemlju, založba Jugoton, Zagreb 1988.

3 Andrej Rahten, *Zavezništva in delitve, Razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848–1918*, Ljubljana 2005 (v nad.: Rahten, *Zavezništva*).

4 Stjepan Matković/Marjan Drnovšek, Andrej Rahten, *Zavezništva in delitve, Ampak*, št. 12, december 2004, str. 49, 50.

5 Glej: Petar Korunić, *Jugoslavenska ideologija u Hrvatskoj i slovenskoj politici, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848–1870*, Zagreb 1986 (v nad.: Korunić, *Jugoslavenska*).

slovanske države, med katerimi še zlasti izpostavi Koroščevo navezavo SLS na srbsko politiko in s hrvaške strani Radićevo zavračanje političnega katolicizma. Največji del knjige lahko torej razumemo kot izbor Rahtenovih dognanj o slovensko-hrvaških odnosih iz njegovih prejšnjih del,⁶ ki ga je avtor dopolnil z nekaterimi novimi izsledki. Na tem mestu se pridružujem piscu spremne besede Matkoviću v mnenju, da je avtor pokazal odlično poznavanje avstrijsko-nemške in madžarske politike kot nosilec dualizma in dogajanj v dunajskem parlamentu.⁷ Očitno je Rahten ena izmed avtoritet v slovenskem prostoru v teh temah. Prav tako je treba priznati, da mu je šla »ubeseditiv« neverjetno zapletenih intrig visoke (in malo nižje) politike dovolj dobro od rok, da je ustvaril pripoved, ki je obvladljiva in bralcu prijazna. Avtorja prav gotovo »krasi« izvrstno poznavanje literature, zato je rahlo nenavadno, da med citiranimi deli za obdobje po 1890 ne najdemo standardnega dela o zgodovini hrvaškega katolicizma *Katoličko hrvatstvo*, ki ga je napisal hrvaški zgodovinar Mario Strecha.⁸ Še zlasti, ker ga je Rahten uvrstil kot dodatno literaturo pri svojem predmetu na Univerzi v Novi gorici.⁹

Kar se tiče prvega vsebinskega dela knjige, je treba omeniti, da je avtor že v uvodu jasno opozoril cenjeno bralstvo, da se bo posvetil predvsem odnosom med narodom v zadnjih desetletjih monarhije. Dejansko je pri tako zapleteni in obsežni temi določena omejitev tako rekoč nujnost, glede na avtorjevo nesporno poznavanje politike v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno, pa je razumljiva tudi usmeritev na to obdobje. Kljub temu je v tem primeru njegova omejitev lahko problematična. In to iz dveh vidikov. Rahten je v uvodu pohvalil Korunićevo monografijo in pristavil, da bo

nadaljeval tam, kjer končuje hrvaški zgodovinar. Korunić se je omejil z leti 1848 – 1870 in to obdobje tudi analiziral. Rahten pa že v naslovu začenja z letom 1848, podrobno pa obdeluje zgolj obdobje po 1890. To niti ni toliko moteče kot sprejemanje Korunićevega dela »zdravo za gotovo«. Knjiga tega hrvaškega zgodovinarja je izredno pomembna in poglobljena analiza slovensko-hrvaških odnosov. Kljub temu je potrebno po mojem mnenju z vidika slovenske sodobne historiografije nekatere Korunićeve interpretacije ponovno kritično pretesti. Sumljivo je predvsem Korunićevo togo pojmovanje jugoslovanstva in ilirizma pri Hrvatih kot izključno nadnacionalne ideologije,¹⁰ ki naj ne bi nikoli težila k hegemoniji nad Slovenci in Srbi.¹¹ Tudi v tistih trenutkih, ko so hrvaški narodnjaki (skupaj s slovenskimi navdušenci, seveda) zahtevali od Slovencev sprejem štokavskega književnega standarda. Trditev je sumljiva predvsem zato, ker ne dopušča najmanjše možnosti drugačnega. Še zlasti, če upoštevamo dognanja Nikše Stančića o formiranju Gajeve ideologije (občasno zanikanje Slovencev kot posebne skupine), znan pa je tudi intervju z Gajem nekaj let pred njegovo smrtjo, v katerem obžaluje, da Slovenci niso ravnali podobno kot kajkavski Hrvati in sprejeli štokavščine.¹² Tudi iskreno priznavanje slovenskega naroda kot posebne etnije, ki je prevladalo v hrvaški narodnjaški ideologiji (razen pravašev), ni nujno predpostavljalo popolne enakopravnosti obeh narodov.¹³ Hrvati so imeli vendarle čudovite zgodovinske pravice in priznano državnost, Slovenci pa zgolj sami sebe in grozečo usodo sredi nemško-italijanskega primeža. Pod plaščem teh ideologij se je lahko skrivalo

¹⁰ Rahten, *Zavezništva*, str. 60.

¹¹ Prim: Korunić, *Jugoslavenska*; Petar Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875*, Zagreb 1989; isti, *Program konfederalizma u hrvatskoj političkoj i društvenoj misli u XIX. stoljeću*, Povijesni prilozi, l. 10, Zagreb 1991; isti, *O određenju nacionalne zajednice u hrvatskoj politici u 19. stoljeću*, Časopis za suvremenu povijest, l. 25, Zagreb 1993. isti, *Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine*, Povijesni prilozi, l. 11, Zagreb 1992.

¹² Nikša Stančić, *Gajeva »Još Hrvatska ni propala« iz 1832–33*, Zagreb 1989.

¹³ V slovenski historiografiji se v nasprotju z Rahtenovim sprejemanjem Korunićevih konceptov v zadnjih letih pojavljajo tudi mnenja, da slovensko-hrvaška vzajemnost ni bila na hrvaški strani nikoli razumljena kot ».../osnova za skupno delovanje, ampak kot slovensko skakanje na hrvaški voz, za katerega se ve, kdo je bil, in bo njegov voznik.« (Stane Granda, *Slovensko-hrvaški odnosi – spomenik slovenske nezrelosti*, Ampak, št. 10, Ljubljana 2003, str. 6).

⁶ Glej: Andrej Rahten, *Federalistični koncepti v politiki habsburške monarhije na Balkanu 1908–1918*, magistrska naloga, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1998; isti, *Trilistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno*, Prispevki za novejšo zgodovino, l. 39, št. 2, Ljubljana 1999; isti, *Zadnji slovenski avstrijakant*, Zgodovinski časopis, l. 53, Ljubljana 1999; isti, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914, Celje 2001; isti, *»Croatia alpestris«: Vprašanje umestitve slovenskih dežel v hrvaške pravaške koncepte*, Annales, l. 12, Koper 2002.

⁷ Rahten, *Zavezništva*, str. 259.

⁸ Mario Strecha, *Katoličko hrvatstvo*, Zagreb 1997.

⁹ Glej stran: <http://www.p-ng.si/si/studijski-programi/6400/65826>.

marsikaj, zato se lahko odgovoru na vprašanje o vlogi in obliki jugoslovanstva na Hrvaškem glede slovenske individualnosti približamo samo s preučevanjem te ideologije v določenem času, prostoru in krogu ljudi. Vsako nepotrebno a priori shematiziranje lahko samo otežuje interpretacijo. Razprava o tej problematiki še zdaleč ni končana. Pod vprašaj bi bilo potrebno postaviti sam Koruničev koncept nadnacionalne jugoslovanske ideologije. Ali povedano s konkretnim primerom: jugoslovanstvo Franje Račkoga v šestdesetih letih 19. st. je priznavalo slovensko individualnost, obenem pa je od Slovencev zahtevalo sprejetje hrvaškega jezikovnega standarda.¹⁴ Slovenci pa so se lahko čutili Slovence samo s pomočjo jezika. Nadnacionalno ali nacionalno jugoslovanstvo? Hrvaštvo? Vprašanja so na tem mestu odveč. Hrvaško jugoslovanstvo je bilo pač drugačno od slovenskega. Hrvati so se identificirali s svojo tradicijo in pravom ter katolištvom (kar so sicer hoteli preseči), jezik pa ni imel tega naboja. Pravzaprav je bilo sprejetje štokavskega knjižnega standarda pogoj za integracijo v moderno hrvaško nacijo. Hrvati niso imeli razumevanja za ideje tistih Slovencev, ki so se navduševali nad »eklektičnim« jugoslovanskim jezikom, pri katerem naj bi enakopravno upoštevali tudi slovenščino. Za njih je bil jezikovni problem rešen. Če so sprejeli štokavščino kajkavci, bi lahko isto storili tudi Slovenci. Hrvaški narodnjaki so od srede šestdesetih let 19. st. dalje priznavali slovenščino kot poseben knjižni jezik, čeprav so jo imeli samo za fazo do enotne »jugoslavenske književnosti.« Podobno je razmišljala tudi večina slovenskih intelektualcev.

Drugi vidik, po katerem je lahko problematično Rahtenovo »nepoglabljanje« v obdobja pred začetkom devetdesetih let v knjigi, ki se v naslovu omejuje na obdobje med 1848 in 1918, je bolj kot vsebinske oblikovne narave. Deluje predvsem na ravni učinka, ki ga lahko nehote naredi na bralca. Ta si lahko predstavlja, da je, glede na prostor, ki mu ga je namenil Rahten, obdobje do 1890 pravzaprav nekakšna predpriprava za tisto »pravo« politično zgodovino slovensko-hrvaških odnosov. Prepričan sem, da to ni bil avtorjev namen, saj nas je o svoji usmeritvi v kasnejša obdobja habsburške monarhije obvestil že v uvodu. Kljub temu se ponovno postavljam v kožo bralca, ki se hoče poučiti o slo-

vensko-hrvaških odnosih in ga zavede na misel, da se je do zadnjega desetletja 19. stoletja dogajalo na tem področju samo toliko pomembnih stvari, kot se jih lahko stlači na eno petino knjige.

Po mojem mnenju je ravno »rosno« obdobje slovensko-hrvaških odnosov, se pravi predmarčni čas in čas prvih dveh desetletij druge polovice 19. stoletja, oblikovalo glavne probleme v odnosih med obema narodoma, ki so se »spiralno« pojavljali do konca monarhije in še dlje (npr. koncept »alpskega hrvaštva« ali pa hrvaških kajkavcev kot »Slovencev«). In ne samo to. Slovensko-hrvaški odnosi imajo zaradi specifik zavezništva (pustimo za trenutek ob strani delitve) povsem drugačne lastnosti kot slovensko-nemški in slovensko-italijanski odnosi, ki so bazirali na močnem nacionalnem antagonizmu. Za snovalce slovenske nacionalne ideologije so predstavljali Hrvati konkretno vez z jugo(slovanskim) svetom, s katerim so se hoteli v strahu pred nemškim in italijanskim pritiskom združiti. To je iz Rahtenove knjige jasno razvidno. Pojem meje s Hrvati ni bil v ospredju. Vseskozi so ga hoteli preseči z različnimi oblikami povezovanja: v spektru od nekakšne politične zveze obeh narodov na približno enakopravnih temeljih, preko priključevanja hrvaškim deželam na podlagi njihovega prava, pa vse do sprejema jezika in celo »hrvaštva«. Odnos do Hrvatov je bil v tesni zvezi z rešitvijo temeljnih dilem slovenskega nacionalnega gibanja, kot so: vprašanje slovenske upravne enote, ohranitev slovenskega jezika, itd. Čeprav se v slovenski historiografiji pojavljajo mnenja, da je bilo jugoslovanstvo pred balkanskimi vojnami zgolj »dejavnik manifestativnega pomena«, ¹⁵ kar koli naj bi že to natančno pomenilo, bi ponovno izpostavil, da je jugoslovanska ideologija od začetkov nacionalne misli pomemben del slovenske nacionalne ideologije. Seveda so si jugoslovanstvo Slovenci povsem drugače predstavljali kot Hrvati. In tudi kot Srbi. Tudi med seboj si niso bili enotni. Nekaj pa jih je vseeno družilo: slovenstva si vse-skozi niso znali predstavljati brez jugoslovanstva in slovanstva.

V pregledu literature v uvodu manjka predvsem delo omenjenega zgodovinarja Stančiča »*Još Horvatska nij propala*«, ki obravnava same začetke Gajeve ideologije in namenja Slovincem pomemb-

14 Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb 2004, str. 59.

15 Igor Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo, Politični mozaik 1860–1918*, Ljubljana 2003, str. 218.

no mesto.¹⁶ Od starejših zgodovinarjev iz začetka 20. st. pripisuje Rahten še danes veliko znanstveno vrednost študiji Ivana Mazovca *Vzajemnost med Slovenci in Hrvati* iz leta 1912, čeprav priznava, da ima »določen mobilizacijski naboj.« Mazovčevo delo je vsekakor uporaben pregled slovensko-hrvaških odnosov, čeprav se postavlja vprašanje, ali ni tega »naboja« le nekoliko preveč, saj predstavlja ta sestavek obenem tudi čudovit primer tedanjih nazorov slovenskega katolicizma o potrebi »slovenske« katoliške organizacije na Hrvaškem, nujnosti »res prave katoliške duhovščine« pri južnih sosedih in moralni prenovi, še zlasti v Slavoniji, »kjer se matere že več ne zavedajo svojih krščanskih dolžnosti, ki mislijo le na zabavo in užitek /.../«¹⁷ Glede na izjemno produkcijo del o jugoslovanstvu na začetku 20. stoletja pri Slovencih, bi lahko Rahten v svoj izbor uvrstil še nekaj literature liberalno usmerjenih avtorjev (ti imajo, da ne bo pomote, tudi veliko ideoloških momentov: od slovenskega »kulturträgerstva« pri Ivanu Prijatelju do slovitega Ilešičevega neoilirizma). Tudi v oklepaju omenjena učenjaka sta bila, tako kot Mazovec, zavezana tedanjim standardom kritične znanosti.¹⁸ Tako Fran Ilešič kot tudi Ivan Prijatelj sta svoj odnos do sodobnih dilem slovenskega naroda (sprejeti »jugoslovanski« knjižni jezik ali ohraniti svojega) prikazala skozi interpretacijo slovenskega preporoda.

Tudi v delu knjige, ki obravnava obdobje do začetka devetdesetih let, je Rahten pokazal svoj občutek za pretanjeno razpredanje zgodovinskih misli. Pohvaliti je treba predvsem kratko obrazložitev upravno-političnih razmer na Hrvaškem v predmarčni dobi, kar je izjemnega pomena za razume-

vanje ilirizma, in pregleden opis slovensko-hrvaških političnih stikov v obdobju 1848/49. Zavedajoč se pomena jezika v odnosih med narodom je povsem pravilno izpostavil vpliv Kopitarjevih nazorov, predvsem karantansko-panonske teorije in z njo povezane teze o »slovenstvu« hrvaških kajkavcev.¹⁹ Kopitar s svojo tezo o Ljubljani in Zagrebu kot »slovenskih« središčih ni uspel, zato je Rahten zapisal da se je ta koncept Kopitarju porušil.²⁰ To je res na nivoju »politične realnosti«, na ideološki ravni pa to ne drži. Kopitarjevo »slovenjenje« kajkavcev se je globoko zasidralo ne samo v slavistično znanost (Vuk Karadžić in Fran Miklošič), pač pa tudi v avstrijsko uradno statistiko in nenazadnje v zavest slovenske elite. V opisovanju Vrazovega delovanja bi lahko avtor bralca opozoril na izredno zanimivo sprejemanje Kopitarjevih nazorov s strani »Ilira iz Štajera«, ²¹ o čemer je pisal že Fran Petre.²² Zgoraj omenjeno premalo kritično obravnavanje Koruničevega dela je prišlo pri Rahtnu do izraza ravno v opisu sprejemanja Kopitarjevih konceptov s strani slovenskih voditeljev. Rahten povzema Koruniča v trditvi, da je del slovenskih narodnjakov v javnosti zagovarjal Kopitar-Karadžičevo tezo, kar navaja na misel, da se tisti del, ki se ni oglašal, s tem ni strinjal. Korunič je prepričan, da so slovenski voditelji kasneje ta koncept zavrnil.²³ Sodeč po mojih raziskavah to ne drži. Slovenski intelektualci so si bili enotni v sprejemanju ideje o kajkavcih kot etnografskih »Slovincih«, ki naj bi »politično« postali Hrvati in to od Kopitarjevih časov do konca monarhije, čeprav tega zaradi pietete do Hrvatov večkrat niso razglašali. To pa ne pomeni, da je prihajalo do političnih zahtev po hrvaškem teritoriju, ampak obratno: zagovorniki jezikovne združitve s Hrvati so v »slovenstvu« kajkavcev videli garancijo za jezikovno in politično povezovanje z jugom.²⁴

16 Nikša Stančić, *Gajeva »Još Hrvatska ni propala« iz 1832–33*, Zagreb 1989.

17 Ivan Mazovec, *Vzajemnost med Slovenci in Hrvati*, Čas 1913, str. 139.

18 Glej npr.: Fran Ilešič, *Analiza in sinteza v našem narodnem življenju*, Popotnik 1907; isti, *V znaku razvoja*, Ljubljanski zvon 1910; isti, *Prešeren in slovanstvo*, Ljubljana 1900; isti, *Korespondenca dr. Jos. Muršca*, Zbornik Matice Slovenske (ZMS) 1904 in 1905; isti, *Iz bojev med »ilirsko« in madžarofilsko stranko leta 1848/49*, Časopis za zgodovino in narodopisje 1905, str. 97; isti, *Stanko Vraz, Slovenski pooblaščenec za srbsko narodno skupščino l. 1848*, ZMS 1907, str. 28; isti, *Česko-slovenska (-jugoslovanska) vzajemnost v minulih dobah*, ZMS 1906, str. 1; isti, *Ljudevit Gaj 1809–1909*, Ljubljana 1909; Ivan Prijatelj, *Več Prešerna!*, Prešernov album, Ljubljana 1900; isti, *Dvoje Prešernovih pisem*, ZMS 1902; Prijateljeva razprava v: *Archiv für slawische Philologie o Ilešičevem delu Prešeren in slovanstvo 1901*; Ivan Prijatelj, *Ob ilirizmu*, Naši zapiski 1910.

19 Glej: Jože Pogačnik, *Jernej Kopitar in nastanek karantansko-panonske teorije*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Knjiga XIII/I, Novi Sad 1970; str. 426; isti, *Jernej Kopitar*, Ljubljana 1977, str. 53, 54; Franz Miklosich (ur.), *Barth. Kopitars Kleinere Schriften*, Wien 1857, str. 40.

20 Rahten, *Zaveznštva*, str. 30.

21 Glej: Stanko Vraz (St. Vr.), *Knjiženstvo Slovenacah*, Kolo III (1843), str. 119; Stanko Vraz (St. Vr.), *Nar. Pësme Hârvatah*, Kolo III (1843), str. 31.

22 Fran Petre, *Poizkus ilirizma pri Slovencih*, Ljubljana 1939, str. 234–242;

23 Korunič, *Jugoslovenska*, str. 195.

24 Marko Zajc, *Slovensko-hrvaški odnosi s posebnim ozirom na slovensko-hrvaško mejo 1830–1918*, doktorska disertacija, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 2005, str. 119.

Vsekakor je pohvalno, da je Rahten izpostavil premalo znano dejstvo, da je Kopitarjeve koncepte upošteval pri svojem slavnem zemljevidu tudi Peter Kozler. Na žalost pa se mu je ravno na tej točki najbolj zalomilo, saj je zapisal, da Kozler na svoji karti poleg Kranjske, Goriške in Slovenske Štajerske »/.../ kot slovensko etnično ozemlje opredeljuje tudi celotno Istro in kvarnerske otoke.«²⁵ Peter Kozler je postavil etnično mejo v Istri povsem drugje: »Pri Peranu²⁶ se začne meja slovenskega in hrvaškega narečja, in se vleče skozi dolino Dragonja ali Rukava proti gričem in selom Topolovac in Sočerg, potem med Rakitovičem in Zažidom,²⁷ Jelovicami in Podgorjem,²⁸ Golacem in Obrovom,²⁹ Polanami in Novim gradom³⁰ čez Pasjak in Jelšane,³¹ dokler se s kranjsko deželno mejo združi in gre s to vred čez Prezid do Osivniške fare.«³² Po Kozlerju naj bi Hrvati živeli tudi v Jelovicah, Golcu in Poljanah, kar pomeni, da teče njegova etnična meja na tem delu Istre severneje od današnje državne meje.³³ Kozler je mejo v Istri pred izdajo *Kratkega zemljopisa* in zemljevida pojmoval malo drugače, saj je v opisu Istrskih Slovanov leta 1849 ozemlje med Dragonjo in Mirno označil kot prehodno med »ilirskim« in slovenskim dialektom, vendar daleč od tega, da bi slovensko »narečje« pripisal celotni Istri.³⁴

Ker je sprejemal tezo o »slovenskem« značaju hrvaških kajkavcev, je imel Kozler težave z razmejitvijo na celotni mejni črti. Ugotovil je, da ljudje na hrvaški strani v okolici Gerovega govorijo bolj »slovensko-kranjsko«, kot Belokranjci, zato

je slednje na zemljevidu pustil izven svoje etnične mejne črte. Na tej točki je upošteval Czoerniga, ki je Hrvate razdelil na »sloveno-hrvate« in »srbo-hrvate«. Belokranjecem je torej tudi pripisal »slovenski dialekt«, čeprav v »sloveno-hrvaški« obliki, tako kot vsem hrvaškim kajkavcem, ki jih je pustil izven območja označenega z etnično mejo na zemljevidu. Kot prijatelj Hrvatov Kozler očitno po tedanji provincialni Hrvaški ni hotel risati etničnih mej, zato je razmejitev slovenskih Štajercev s Hrvati postavil na politično štajersko-hrvaško mejo, čeprav se je zavedal pomanjkljivosti takšne razdelitve: »V hervaškem primorju in poleg štajerske meje o Zagrebski in Varaždinski županii blizu do Zagreba se govori narečje, ki je slovenskemu bolj podobno kot hervaškemu. Ker pa se jezik tu po malem spremenuje, in je toliko krajnih narečij, se hervaški in sorodni slovenski svet ne moreta prav na tanjko s potezo ločiti – potegnemo torej mejo teh narodov po primeri do Save naprej poleg Sotle in štajarske deželne meje do Drave in Mure.«³⁵

Poglavje o pravaših in »planinskih Hrvatih« je Rahten namenil tudi odnosom med hrvaškimi tvorci jugoslovanske ideje in slovenskimi kolegi. Avtorju je uspelo v kratkem poglavju izvrstno opozoriti na temeljne probleme v hrvaško-slovenskih odnosih med sredino petdesetih in koncem osemdesetih let 19. stoletja. Ob tem se je dotaknil tudi žumberskega vprašanja, se pravi vprašanja, kam bo ta enklava Vojne krajine na južni strani Gorjancev po razpustitvi Vojne krajine pripadla: Hrvaški ali Kranjski, kateri je Žumberk pripadal pred vzpostavitvijo vojaškega sistema. To vprašanje predstavlja svojevrstno epizodo v slovensko-hrvaških odnosih, saj so se slovenski narodnjaki našli na razpotju med kranjskimi deželnimi interesi in jugoslovansko usmeritvijo, se pravi med zagovarjanjem historičnega prava dežele Kranjske in zavzemanjem za naravnopravni koncept zedinjene Slovenije in povezavo z Južnimi Slovani. »Bratom Hrvatom« se niso hoteli zameriti,³⁶ saj si oteževanja odnosov s hrvaškimi »brati« niso smeli privoščiti.³⁷ Zaradi posebnosti dualistične ureditve je vprašanje postalo eno izmed nerešenih zadev med Dunajem in Budimpešto, delovanje mejnih komisij obeh državnih polovic pa tudi ni prineslo rešitve.

25 Rahten, *Zavezništva*, str. 32; to je omenil še enkrat na str. 46.

26 Piran.

27 Rakitovec in Zazid, danes oba v Sloveniji.

28 Podgorje danes v Sloveniji, Jelovice na Hrvaškem.

29 Obrov in Golac, danes oba v Sloveniji.

30 Poljane pri Podgradu in Podgrad v Sloveniji.

31 Jelšane danes v Sloveniji, Pasjak na Hrvaškem.

32 Peter Kozler, *Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškim imenikom mest, trgov, krajev i.t.d.*, Ljubljana 1976, str. XX (v nad.: Kozler, *Kratek slovenski zemljopis*); Peter Kozler, *Potovanja po okrajnih slovenskega naroda, Koledarček za leto 1855*, Ljubljana 1855, str. 45. Prim.: Srđa Orbanić, Dario Marušić, *Antropolingvistični opis hrvatsko-slovenskih doticaja na primeru Kozlerove granice u Istri, Slovensko-hrvaški obmejni prostor: Življenje ob meji* (ur. Vera Kržišnik – Bukić), Ljubljana 1999, str. 231.

33 Glej: Bogo Grafenauer, *Miti o »Istri« in resnica istrskega polotoka, Acta Histriae I*, Koper 1993, str. 20.

34 Glej: Slemenski (Peter Kozler), *Die Slawen Istriens, Illyrisches Blatt*, 27. 11. 1849.

35 Kozler, *Kratek slovenski zemljopis*, str. XXI.

36 Marko Zajc, *Žumberak ali Železnica?*, Slovenska kronika XIX. stoletja, knjiga 2, Ljubljana 2003, str. 364.

37 Rahten, *Zavezništva*, str. 68.

Žumberk in Marindol sta tako ostala v nejasnem državnopravnem statusu vse do konca monarhije, čeprav sta po dokončni razpustitvi Vojne krajine 1881 provizorično pripadla kraljevini Hrvaški in Slavoniji.³⁸

Žumberški problem je Rahten povezal s pravaši in to s tezo, da so imele negativen vpliv na Starčevićovo podobo med Slovenci tudi njegove ozemelske zahteve po priključitvi Žumberka in Marindola.³⁹ Po mojem mnenju to ne drži. Starčević ni bil na tej točki nobena izjema. Priključitev Žumberka in Marindola so zagovarjali predstavniki vseh hrvaških političnih opcij v vseh obdobjih, ko je bilo to aktualno. Najbolj goreč zagovornik priključitve Žumberka Hrvaški in Slavoniji je bil Žumberčan Nikola Badovinac, ki ni pripadal pravaški politični opciji, ampak narodnjaški, oziroma v osemdesetih letih Neodvisni narodni stranki. Badovinac je bil tudi avtor domiselne teorije o obstoju dveh žumberških vojnih okrajev (kranjskem Sichelbergu in hrvaškem Sichelburgu), s čimer je dokazoval, da je bil sedanji Žumberk »od vazda« hrvaški, kranjski okraj pa naj bi ta dežela že dobila nazaj. Pri tem je uporabil celo arheološko metodo. Ta hipoteza je z imenovanjem Badovinca za člana ogrske komisije za Žumberk in Marindol napredovala v uradno doktrino ogrsko-hrvaške strani.⁴⁰

Avtor sicer ni citiral novejših del o fenomenu žumberškega vprašanja,⁴¹ je pa povzel Frana Orožna v trditvi, da sta bila sporna predela do leta 1746 »/.../ v sklopu vojvodine Kranjske, nato pa sta postala del Vojne krajine,«⁴² kar ni točno. Potrebno je razlikovati dva nivoja. Žumberk je bil del Vojne krajine že pred reorganizacijo 1746, obenem pa je bil državnopravno del Kranjske. Od ostalih prede-

lov Kranjske se je razlikoval po tem, da je bil pod vojaško upravo. Z novo ureditvijo 1746 se to ni spremenilo. Pomembna sprememba je bila v tem, da je Kranjska s tem popolnoma izgubila realno oblast v Žumberku (se pravi: pristojnost kranjskega deželnega glavarja nad Žumberčani v civilnih zadevah). O tem je pisal tudi mladi Josip Mal, ki se je pred in med prvo svetovno vojno angažiral za priključitev Žumberka Kranjski.⁴³ Rahten je prav tako napisal, da sta bila Žumberk in Marindol z zakonom iz 1871 »/.../ izrecno izvzeta iz inkorporacije razpuščene Vojne krajine k Hrvaški, zgolj provizorično pa sta bila podrejena hrvaški banovinski vladi.« Ta dva predela sta bila provizorično podrejena banski Hrvaški šele leta 1881 ob dokončnem razpustu Vojne krajine in ne 1871, ko je bil ta proces na svojem začetku.⁴⁴ Opis izredno zanimive razprave o Žumberku 21. oktobra 1881 v kranjskem deželnem zboru je vsekakor na mestu, čeprav moti avtorjevo mnenje, da slovenski politiki v nasprotju z nemško večino, ki je priključitev Žumberka in Marindola podprla, glede tega vprašanja niso bili enotni. Sodeč po stenografskih zapisnikih so vsi prisotni slovenski poslanci enotno glasovali za predlog (slovenske) manjšine, ki predvideva priključitev Žumberka Kranjski, v zameno pa so zahtevali dolensko železnico in povezavo s hrvaško stranjo.⁴⁵ To je v naslednji deželnozborski razpravi o Žumberku leta 1896 priznal tudi takratni voditelj slovenske katoliške strani kanonik Karol Klun, sicer vnet zagovornik priključitve spornih ozemelj, ki je odkrito povedal, da »/.../ je treba vedeti, da smo že takrat iskreno hrepeneli po dolenski železnici ter bili pripravljeni, v dosego njeno marsikaj žrtvovati /.../ Od tod torej prihaja, da so bili tedanji predlogi narodne manjšine tako mehki in popustljivi /.../«⁴⁶

Knjiga je zelo dober in pomemben pregled slovensko-hrvaških odnosov. Andrej Rahten je odličen sintetik. Bila bi še boljša, če se avtorju ne bi v določenih momentih preveč mudilo. Drnovšek in Matković sta v *Ampaku* pohvalila knjigo, da je na-

38 Glej: Marko Zajc, *Problem slovensko-hrvaške meje v 19. stoletju (Žumberško vprašanje)*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Ljubljana 2003 (v nad.: Zajc, *Žumberško vprašanje*).

39 Rahten, *Zaveznštva*, str. 67.

40 Zajc, *Žumberško vprašanje*, str. 211, 239.

41 Glej: Zajc, *Žumberško vprašanje*; isti, *Žumberak ali Železnica?*, Slovenska kronika XIX. stoletja, knjiga 2, Ljubljana 2003, isti, *Dobri, pogumni, zli. Podoba žumberških Uskokov na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja*, Razprave in gradivo, št. 42-43, Ljubljana 2003; isti, *Žumberak kot pozabljena regija ali kako lahko mejno vprašanje zmede slovenske politike*, Zgodovinski časopis, št. 2, Ljubljana 2003.

42 Rahten, *Zaveznštva*, str. 68. Rahten je netočen podatek povzel po: Fran Orožen, *Vojvodina Kranjska*, Zgodovinski opis, Ljubljana 1902, str. 142 (in ne 180, kot navaja Rahten).

43 Mal, Josip, *Žumberk in Marindol, Dom in svet*, l. 24, Ljubljana 1911, str. 268. Rahten to delo prav tako citira. Glej: Rahten, *Zaveznštva*, str. 68, opomba 34.

44 Glej: Mirko Valentič, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja sa banskom Hrvatskom*, str. 338; prim.: Rahten, *Zaveznštva in delitve*, str. 68.

45 Obravnave kranjskega deželnega zbora, Zasedanje 21. Oktobra 1881, str. 244.

46 Slovenec, 28. 1. 1896.

pisana »v monografskem stilu, nekako 'v eni sapi'.«⁴⁷ Včasih je boljše večkrat zajeti sapo. Zgodovinopisje namreč ne prenese prehitavanja. Pa naj bo to po desni, levi ali po sredini. Pri knjigi *Zavezništva in delitve* moti ravno tisto, kar po drugi strani navdušuje. Avtorjeva mladost, iskreno zanimanje in trud naredijo knjigo razgibano in tekočo. To privlači. In prav je tako. Obenem pa manjkata potrpežljivost in previdnost. A vsega ne moremo imeti. Zgodovinarji mlade generacije se lahko samo trudimo in nihče med nami ni imun pred napakami. Vključno s piscem te ocene. Z leti pa smo vsi starejši in modrost je tam nekje. Baje.

⁴⁷ Stjepan Matković/Marjan Drnovšek, Andrej Rahten, *Zavezništva in delitve*, Ampak, št. 12, december 2004, str. 49.